
СТРАТАН-АРТИШКОВА Т.Б.,

кандидат педагогічних наук,
доцент, Кіровоградський
державний педагогічний
університет імені Володимира
Винниченка, м. Кіровоград

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ КОМПОЗИТОРСЬКО-ВИКОНАВСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті розкриваються внутрішні компоненти процесу композиторсько-виконавської творчості; акцентується увага на поняттях «художнє сприйняття», «творча уява», «емпатія» та їх значущості у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: духовний розвиток особистості, музично-педагогічна освіта, композиторсько-виконавська творчість, емпатія, майбутній вчитель музичного мистецтва.

В статье раскрываются внутренние компоненты процесса композиторско-исполнительского творчества; акцентируется внимание на понятиях «художественное восприятие», «творческое воображение», «эмпатия и их значимости в профессиональной подготовке будущих учителей музыкального искусства.

Ключевые слова: духовное развитие личности, музыкально-педагогическое образование, композиторско-исполнительское творчество, эмпатия, будущий учитель музыкального искусства.

The article reveals the internal components of the process of composer-performing composition, performance art, focuses on the concepts of "artistic perception", "imagination", "empathy" and their importance in the training of future teachers of music.

Key words: spiritual development of a personality,, musical and pedagogical education,, composer, performer creativity, empathy, future teacher of music.

Постановка проблеми. Етап сучасного розвитку людства, який характеризується складністю і суперечливістю духовного континууму сучасного світу, динамічністю, глобалізацією, технологізацією, комп'ютеризацією, що охопили всі сфери цивілізаційного простору, вимагає особливої уваги до розвитку ціннісної сфери кожної особистості, її евристично-творчого потенціалу, духовного світу, оскільки сутність людини, зазначає В.Андрущенко, – духовна; стрижень життя – духовний; основа основ підготовки людини до життя розгортається через формування духовності, що і є метою сучасної освіти.

Система освіти, зазначає академік І.А.Зязюн, створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини» [4, 10]. Аксіологічний вимір естетичного виховання та мистецької освіти висвітлюється в ґрунтовних психолого-педагогічних працях відомих сучасних вітчизняних вчених: В.Андрущенко, І. Бега, С.Гончаренко, І. Зязюна, Н.Ничкало, О.Рудницької, В.Семиченко, О. Сухомлинської, Л.Хлебнікової та ін.

Основним орієнтиром музично-педагогічної освіти, яка має визначати зрушення пріоритетів з матеріальних цінностей на духовні, з односторонньої орієнтації на масові підходи – на увагу до кожної особистості, відтворити цілісність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського життя з позицій бездушного практицизму і утилітаризму [9], є спрямованим на гуманістичні цінності, основним завданням – підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних до творчої самореалізації, самовияву і самоствердження у життєтворчості і життєдіяльності.

У зв'язку з цим оновлення потребують зміст навчання, технології викладання фахових дисциплін у вищій

школі, впровадження нових дисциплін і методик, спрямованих на розвиток і формування творчої особистості майбутніх учителів музичного мистецтва. Адже саме їх професійно-педагогічне призначення полягає в тому, щоб вплинути на внутрішній світ своїх вихованців засобами різних видів мистецтва, зокрема музичного, пробудити інтерес до різновидів художньої творчості, залучити до світу прекрасного, розвинути художньо-творчу сферу своїх вихованців.

Це завдання має виконати композиторсько-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва, спрямована на духовно-творчий розвиток майбутніх фахівців.

Мета статті: розкрити особливості й внутрішні механізми процесу композиторсько-виконавської творчості, котрі екстраполюючись у площину професійної підготовки, виступають якісними характеристиками творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Основний зміст статті. Сучасна вища музично-педагогічна освіта України має значні здобутки в галузі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, численні й вагомні за теоретичними й практичними результатами надбання, спрямовані на розвиток духовної культури, формування художнього сприйняття майбутніх фахівців. У наукових працях А.Авдієвського, А.Болгарського, Н.Гузій, Н.Гуральник, О.Дем'янчука, В.Дряпкі, А.Козир, Л.Масол, О.Михайличенка, О.Олексюк, В.Орлова, О.Отич, Г.Падалки, Л.Паньків, А.Растригіної, О. Ростовського, О.Рудницької, Т.Рейзенкінд, Г. Ципіна, В.Черкасова, Г.Шевченко, О.Щолокової, Ю.Юцевича та ін. порушуються і розв'язуються проблеми розвитку творчої особистості, її здатності осмислювати, сприймати, інтерпретувати, здійснювати і встановлювати художній діалог з автором твору і художніми образами, під впливом яких «безпосередні почуття переходять в естетичні,

духовні, етичні уявлення суб'єкта як ціннісний акт осягнення світу та самопізнання власної індивідуальної сутності» [10, 98].

Духовність – це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини, її свобода від жорстокої залежності перед ситуаціями, що постійно змінюються. І саме духовність виступає способом самопобудови особистості, оскільки вона пов'язана з вибором свого власного образу, своєї долі і ролі, одним словом, зустріччю із самим собою [5, 28].

Слушним є вислів І.Львіна про те, що все велике і священне походить із середини – від серцевого споглядання, з глибини – від любові, таємної духовності інстинкту, від волі, від розуму, від чистоти уяви. Ці якості й формулюються у процесі композиторсько-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, котра передбачає, насамперед, високу культуру художнього сприйняття, наявність досвіду спілкування з високохудожніми творами мистецтва, в яких закладені ідеї високого гуманізму і в яких «пульсує схвильоване серце автора», виявляється його небайдужість до людини і людського, його прагнення вдосконалити людину і людські стосунки (Л.Сморж).

Сутністю духовної культури викладача мистецьких дисциплін, зазначає Г.Падалка, виступає здатність до усвідомлення і творення мистецтва з позицій гуманізму, а також розповсюдження, поширення цього підходу в учнівському середовищі [9, 16], підкреслюючи, таким чином, значущість авторства як сутнісно-змістового компонента професійної підготовки майбутніх фахівців.

Орієнтація у процесі професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва на композиторсько-виконавську творчість є універсальним джерелом формування сві-

тоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, духовної культури особистості, в якій знаходить віддзеркалення єдність особистостей, їх спільне прагнення до Істини, Добра, Краси [8].

Кожен, стверджує Б. Асаф'єв, хто у будь-якому виді мистецтва створив хоча б частинку свого, буде відчувати, любити і розуміти це мистецтво глибше й органічніше [1]. У праці Л.Баренбойма «Шлях до музикування» наводиться важлива думка з педагогічного роману Ж.-Ж.Руссо «Еміль, або Про виховання» про те, що для правильного осягнення музики недостатньо тільки її виконувати, потрібно також вміти її складати; і якщо не навчитися водночас тому й іншому, то не можна її (музику) добре зрозуміти.

Слушним є вислів Л.Масол про те, що цілісність світу має опанувати цілісна людина і що «інтегральним центром особистості, що створює ядро світогляду, є духовно-творча константа, яка постійно збагачується, «опромінюється» різноманітними впливами [7, 58]. Саме композиторсько-виконавська творчість як системно-інтеграційне утворення визначає цілісність, унікальність і неповторність творчої особистості вчителя музичного мистецтва, рівень його художнього мислення й сформованість професійно значущих особистісних якостей.

Складний процес композиторсько-виконавської творчості, що містить процеси художнього сприйняття-інтерпретації, зумовлюється здатністю майбутнього вчителя музичного мистецтва творчо осмислювати життєвий матеріал, адекватно відтворювати психологічну модель художнього образу, самостійно розв'язувати творчі завдання, встановлювати художній діалог з аудиторією, виявляти здатність до творчого пошуку й самовияву через власну художньо-інтерпретаційну версію й розумінні на цьому підґрунті свого «Я».

Процес власного творення передбачає, насамперед, наявність музич-

них здібностей, музично-теоретичну грамотності, загальнохудожньої ерудованості, здатності до адекватного художнього сприйняття, сценічно-виконавського перевтілення й, в свою чергу, засвідчує високий рівень художнього мислення, розвиненість духовних якостей, професійних і художньо-проектувальних здібностей, що виявляються в уміннях спроекувати художній образ, перетворити підсвідомі відчуття у звукову форму, виявити самостійність творчого пошуку й оригінальність розв'язання проблеми.

Відомо, що художній образ – це специфічне, особливе відтворення дійсності. Він являє собою єдність загального та індивідуального, об'єктивного й суб'єктивного, раціонального та емоційного. Його повноцінне розуміння відбувається тоді, коли суб'єкт художньої взаємодії прагне розкрити не тільки загальні риси змісту й форми, а й своєрідне, неповторно індивідуальне авторське втілення, проникнути в глибинні пласти твору й вступити у діалог з автором і з самим собою, висловити власне судження й надати аргументовану оцінку художнім явищам. Такий складний процес осягнення змістової форми передбачає мобілізацію різноманітних знань і вмінь, які в кінцевому підсумку уможливають пройнятися почуттями й переживаннями, поданими у творі, відчуті їх як свої власні, що є “надпредметним” результатом процесу художнього пізнання. Цей процес, зазначають вчені (Л.Виготський, Є.Медушевський, С.Раппопорт, П.Якобсон та ін.), не вимірюється кількістю знань та вмінь їх використовувати, а передбачає оригінальні вияви особистісних художніх вражень, емоційне забарвлення отриманої об'єктивної інформації про музичний твір індивідуально-неповторними, суб'єктивними асоціативними уявленнями.

У процесі художнього сприйняття активно діють механізми синтонії та ідентифікації, тобто перенесення життєвих станів інших людей на себе,

свою долю, співчуттєве ставлення до сприйнятого, що містять елементи взаєморозуміння, безкорисливої допомоги. Не випадково процес художнього сприйняття-інтерпретації характеризується вченими, як «споглядання» (Гегель); «гра розуму й уяви» (І. Кант); «споглядання ансамблю якостей» (Р. Інгарден); «протичуттєвість» (Л.Виготський), «діалог» (М. Бахтін), «зрозумілі співпереживання» (В.Дільтей) тощо.

Одним із положень психології мистецтва є теза про те, що в процесі художнього сприйняття здійснюються психологічні перетворення, аналогічні авторським у процесі створення твору [2]; душа сприймача «зливається» з душею автора, і що саме у цьому поєднанні і є головна приваблювальна сила та властивість мистецтва, коли «Я» автора зливається з «Я» всіх, хто сприймає. Звідси стає зрозумілим значущість композиторсько-виконавської творчості, в процесі якої відбувається особлива активізація свідомості через власне відтворення цінності буття засобами специфічної мови музичного мистецтва. Крім цього, перед автором-виконавцем постають важливі завдання, пов'язані із складним процесом творення художнього образу, котрий характеризується єдністю змісту і форми, доступністю, оригінальністю, художністю, емоційністю, емпатійністю, рефлексивністю. Таким чином, процес власного творення не тільки збагачує самого автора, а й вимагає від нього наявності художнього й емоційного досвіду, відповідальності за змістовність й ціннісну спрямованість власного музичного твору, що становить важливий компонент світоглядної й гуманістичної позиції майбутніх учителів музичного мистецтва.

У процесі композиторсько-виконавської творчості основним механізмом є асоціативно-образне мислення автора. Відомо, що асоціативний принцип має важливе значення і в музично-виконавській і у композиторській творчості. Про це свідчать праці

Б.Асаф'єва, В.Блудової, Г.Кечуашвілі, Ю.Кремльова, Л.Мазеля, В.Медушевського, Є.Назайкінського, А.Сохо-ра, С.Раппопорта, В.Цукермана, П.Якобсона та ін. Саме завдяки художньо-образному мисленню суб'єкта творення і сприймання стають доступні цілісні враження про предмети і події матеріальної дійсності, що відображаються в музичних творах. Тому володіння автором асоціативними зв'язками (від локальних до міжсистемних) забезпечує адекватне відтворення психологічної моделі художнього образу, збуджує й активізує всі елементи свідомості особистості: пам'ять, уяву, емоції, фантазію, увагу, допомагає засвоїти й «декодувати» специфічну мову мистецтва. Наявність художньо-образних асоціацій свідчить про більш глибокий і творчий характер процесу художнього творення, характеризує розвиток й глибину емоційно-розумової сфери автора музичного твору, володіння ним «інтонаційним словником», адже чим більше наочних уявлень виникає у суб'єкта художнього творення й художнього спілкування, тим повнішим і багатшим виявляється його суб'єктивний зміст, внутрішня сутність, тим досконаліше стає процес творення.

Провідну роль у процесі композиторсько-виконавської творчості відіграє уява та фантазія автора, що ґрунтуються на емоційно-почуттєвих процесах. В акті художнього спілкування уява безпосередньо спрямована на відтворення художнього образу. Опосередковано вона (уява) з необхідністю перетворює і «Я» автора і «Я» того, хто сприймає. Про зазначає Л. Виготський: «Всіляке почуття, всіляка емоція прагне втілитись у певні образи, що відповідають цьому почуттю» [3]. Визначаючи діяльність уяви як особливу форму мислення, учений підкреслює, що процес художнього переживання пов'язаний з активною діяльністю особливого емоційного мислення, котре відбувається лише в переживанні. В уяві суб'єкта художнього сприйняття

відбувається перетворення чуттєвих вражень, своєрідні емоційно насичені узагальнення, і не просто комбінування, а трансформація уявлень, оскільки людина з розвинутою художньою уявою «бачить» речі очима інших людей тому, що «робота її уяви із самого початку організована та регулюється формами, які мають «універсальний» характер. А ці форми, котрі організують роботу уяви, являють собою продукт такої ж тривалої «дистиляції» як і логічні форми, категорії логіки. У них виражений досвід творчої уяви всіх минулих віків, усіх поколінь, на плечах яких зроста сучасна форма культури уяви» [6].

Процес художнього пізнання-переживання має творчий характер, адже сприймач бере участь у художній творчості, конкретизує, доповнює створені та втілені автором образи музичного твору. Це підтверджує теза Ю.Афанасьєва про те, що однією з привабливих особливостей мистецтва є запрошення того, хто сприймає до співтворчості. Художник може лише декількома штрихами намітити контур образу, і якщо він робить це талановито, декілька таких штрихів-деталей є достатніми для того, щоб у художньо грамотної, з достатнім соціальним досвідом людини народився у свідомості цілісний образ. Як процес співтворчості, художню взаємодію визначають В.Асмус, Л.Виготський, А.Потебня, С.Раппопорт, Б.Мейлах. Вони підкреслюють, що цей процес не є «калькуванням», оскільки кожен сприймач згідно зі своєю індивідуальністю, досвідом, фантазією створює образ, підказаний автором. Але різноманітність індивідуальних смислових конкретизацій – не підстава для заперечення об'єктивної пізнавальної цінності художнього твору.

Об'єктивована у творі авторська модель має бути організована таким чином, щоб спрямувати художнє переживання у потрібне русло, створити емоційні уявлення, породити особливі асоціації, тобто якнайбільш активізу-

вати особистісний досвід сприймача. Цей досвід спрямований на пізнання тієї моделі, котру пропонує автор, її оцінку під кутом зору свого особистісного ставлення. У такий спосіб художнє переживання визначається як глибокоопосередкований роботою інтелекту процес, котрий у силу свого емоційного характеру є водночас й індивідуально-особистісним безпосереднім ставленням до художнього твору, автора, самого себе.

Особливої значущості як в процесі слухачького сприймання, так і в процесі власного творення набуває здатність до емпатії, котра передбачає тісну взаємодію когнітивно-розумових, емоційно-почуттєвих і художньо-творчих актів, характеризується багатством асоціативно-образних уявлень, вміннями суб'єкта художнього творення-інтерпретації осмислювати організацію художнього матеріалу, розуміти виразний сенс художньої інтонації і є генералізованою професійно значущою особистісною якістю майбутнього вчителя музичного мистецтва. Зумовлюючи виникнення ефекту емоційної ідентифікації, глибокого співпереживання й співчуття, здатність до емпатії, як критерій сформованості композиторсько-виконавської майстерності майбутніх фахівців, формується в процесі професійної підготовки під час вивчення музично-теоретичних, музично-історичних та музично-виконавських дисциплін, а також у процесі самостійного творчого пошуку й позитивно позначається на духовному міжособистісному спілкуванні, гуманізує систему педагогічних дій і впливів, сприяє встановленню повноцінного діалогу в процесі художньо-педагогічної взаємодії викладача і студента.

Отже, у здатності до авторсько-художнього самовияву яскраво виявляється індивідуальність, що пов'язана з підсвідомим досвідом особистості, її

внутрішніми відчуттями. Здатність зануритись у власний світ, звернутися до самого себе, втілити внутрішній, суб'єктивний неусвідомлений досвід через конкретні свідомі знання, уміння та навички, свої думки й почуття в музичну форму призводить до самотворення й самоактуалізації особистості. У процесі самотворчості, здатності втілити оригінальний художній задум у відповідну звукову форму, спроможності бути перформативним – неповторним і виразним у його презентації, умінь зацікавити й залучити до співтворчості інших студентів, виявляється творче самовираження особистості, її індивідуальна світоглядна концепція, висока культура художнього сприйняття, глибока ерудованість й інтелектуальність, здатність до емпатії (емоційних переживань і співчуттєвої ідентифікації), розвиненість рефлексії, самоусвідомлення себе як суб'єкта художнього спілкування, міжособистісного спілкування, як індивіда в цілому, розуміння й пізнання свого «Я». Внутрішньодіалоговий характер художньої емпатії і рефлексії, що виникає в процесі композиторсько-виконавської творчості, уможливує усвідомити духовну сутність різних видів мистецтва, розкрити себе в художньому просторі, стимулює духовні вчинки й співпричетність до іншого, і у такий спосіб констатує готовність майбутніх фахівців до здійснення і реалізації гуманістичної функції мистецтва і вищої музично-педагогічної освіти.

Таким чином, композиторсько-виконавська творчість в системі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва набуває особливої значущості, оскільки сприяє розвитку особистісних якостей, спрямованих на педагогічну діяльність і констатує якісно новий рівень професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. Асафьев. – М. – Л., 1965. – с.98.
2. Басин Е.Я. Психология художественного творчества (Личностный подход) /Е.Я.Басин. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
3. Выготский Л.С. Психология искусства /Л.С.Выготский //Под ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
4. Зязюн І. Естетичні засади розвитку особистості //Мистецтво у розвитку особистості: Монографія. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С. 14
5. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С.Б.Крымский // Вопросы философии. - №12, 1992. – С. 21 - 28.
6. Ильенков Э.В. Об эстетической природе фантазии / Э.В.Ильенков // Вопросы эстетики, Вып.6. – М.: Искусство, 1964. – С.46 – 92.
7. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика /Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
8. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
9. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Падалка Г. М. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
10. Рудницька О.П. Світоглядна функція мистецтва /О.П.Рудницька // Мистецтво та освіта. – 2001. – №3. – 115 с.